

UOT 334.7:336.025:338.434
JEL L32:Q14:G23

SADIQOV Y.M., i.f.d.
AMEA İqtisadiyyat institutu
E-mail: y.sadikhov@mail.ru

AQRAR SAHƏDƏ DÖVLƏT – ÖZƏL ƏMƏKDAŞLIĞININ İNKİŞAFINDA DÖVLƏTİN YERİ VƏ ROLU

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi: Məqalədə dövlət-özəl əməkdaşlığının dünya təcrübəsi göstərilmiş, eyni zamanda ölkədə mövcud vəziyyət təhlil edilmiş, bu sahədəki problemlər aşkara çıxarılmış və onun müasir tələblərə qaldırılması istiqamətində təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın metodologiyası: Müşahidə, müqayisə, statistik və analitik təhlil.

Tədqiqatın nəticələri: Dövlət-özəl əməkdaşlığının ölkə iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyəti göstərilmiş, bu sahənin inkişafı üçün konkret təkliflər verilmişdir.

Açar sözlər: dövlət-özəl əməkdaşlığı, yol xəritəsi, qeyri-neft sektoru, dövlət-özəl dialoqu, daxili investisiya, özəl təşəbbüslər, şəffaflıq

GİRİŞ

Azərbaycan Respublikasında dövlət-biznes əməkdaşlığının müxtəlif formaları müstəqillikdən sonra həyata vəsiqə almışdır. Ancaq bu əməkdaşlıq haqqında konkret Qanun qəbul edilməyib və ona görə də dövlət-biznes əməkdaşlığının normal fəaliyyətinə təminat verən normativ-hüquqi baza formalaşdırılmayıb. Azərbaycan Respublikasında dövlət-biznes əməkdaşlığının ilk nümunəsi xarici özəl kapitalın neft və qaz layihələrinin işlənməsinə cəlb edilməsini nəzərdə tutan hasilatın pay bölgüsü sazişləridir.

1996-cı ildə isə Azərbaycan Respublikası Prezidenti "Dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) müqavilə əsasında idarəetməyə verilməsi haqqında Əsasnamə"ni xüsusi fərmanla təsdiq etmişdir.

Neft qiymətlərinin aşağı həddə olduğu və qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsinin hədəf qoyulduğu bir dövrdə dövlət-özəl əməkdaşlığının ölkəmizdə səmərəli tətbiqi və bunun üçün əlverişli mühitin formalaşması prioritet məsələlərdən biridir.

Problemin qoyuluşu, tədqiqat üsulu və tədqiqatın öyrənilmə səviyyəsi

Vaxtilə sovet dönməsində dövlət mülkiyyət üzərində total şəkildə hakim olan bir sistemdə yaşayırdıq. Ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra azad bazar münasibətlərinə və özəl mülkiyyətə əsaslanan yeni iqtisadi sistemə keçməyə başladığımız. Bu iqtisadi sistemlə bağlı nə təcrübə, nə də nəzəri-metodoloji əsaslar mövcud idi. Buna baxmayaraq aqrar islahatlar, xüsusilə də torpaqların özəlləşdirilməsi prosesi müvəffəqiyyətlə həyata keçirilmiş və ölkənin aqrar sektorunda özəl mülkiyyətin və paralel olaraq liberal iqtisadiyyatın yaradılması üçün əsas yaradılmışdır. Eyni zamanda dövlət və özəl sektor əməkdaşlığının əsası qoyulmuş və dövlət özəl sektorun inkişafı üçün hərtərəfli köməklik göstərməyə başlamışdır.

Dövlət-özəl sektor əməkdaşlığı (public-private partnership)– dövlət agentlikləri ilə mənfəət güdən korporasiyalar arasında elə bir razılaşmadır ki, bütövlükdə cəmiyyətin və ya razılaşma tərəflərinin ümumi xidmətlərdən optimal yararlanması üçün bacarıqların və aktivlərin səfərbər edilməsinə imkan verir. İnkişaf edən tərəfdaşlıq, ənənəvi inzibati münasibətlərdən fərqli olaraq, öz maliyyələşdirilməsinin baza modelinin, mülkiyyət münasibətlərini və idarəetmə metodlarını yaradır.

Dövlət- özəl tərəfdaşlığı sahəsində dövlətin tənzimləyici fəaliyyəti olmalıdır və bu üç istiqamətdə təşkil edilir.

Birincisi, şəffaflıq, yəni dövlət-özəl münasibətlərin strategiya və fəaliyyət prinsipləri bütövlükdə cəmiyyəti üçün açıq olur.

İkincisi, bu tərəfdaşlıq layihələrinin hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün institusional mühit formalaşdırılır.

Üçüncüsü, o, dövlət-özəl tərəfdaşlığının təşkili və idarə olunması üçün konkret mexanizmləri, həmçinin onun forma və metodlarını hazırlayır.

Azərbaycanda dövlət-özəl əməkdaşlığının bir çox formalarının inkişafı üçün böyük potensial mövcuddur, lakin onların praktiki olaraq həyata keçirilməsi üçün bir sıra qərar və prinsipial məsələlərin həlli lazımdır. Müstəqillikdən sonra ölkədə müxtəlif illərdə dövlət-biznes əməkdaşlığının müxtəlif formalarına rast gəlinə də, hələ də hökumətdə bu əməkdaşlığa sistemli şəkildə yanaşmanı, onun forma və mexanizmlərini, perspektiv inkişaf meyllərini özündə əks etdirən sənəd yoxdur. Son onilliklərdə əksər ölkələr bərabər hüquqlu dövlət və özəl sektor əməkdaşlığına xüsusi diqqət yetirirlər. Dünyada dövlətlə biznesin konkret hansı formada əməkdaşlığının dövlət-özəl sektor işbirliyinə aid edilməsi ilə bağlı yekdil fikir yoxdur. Dövlət-özəl sektor əməkdaşlığı dövlətin biznes layihələrinə qoşulmasını deyil, ictimai əhəmiyyətli layihələrə dövlət tərəfindən özəl sektorun cəlb olunması mexanizmlərinin tətbiqini də nəzərdə tutur.

Müasir anlamda dövlət-özəl sektor əməkdaşlığı ictimai məzmun daşıyan beynəlxalq, milli və lokal layihələrin həyata keçirilməsi məqsədi ilə dövlət və biznes arasında yaradılmış institusional və təşkilati alyans kimi başa düşülür. Adətən, belə alyanslar müvəqqəti olur və konkret layihənin həyata keçirilməsi məqsədi ilə müəyyən bir müddətə yaradılır və layihənin icrasından sonra fəaliyyətini dayandırır.

2014-cü ildə İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi (İTM) Sahibkarlığın və Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondu (SBİİYF) mərkəzində "Azərbaycan Respublikasında Dövlət-Biznes Əməkdaşlığı İmkanları" adlı tədqiqat aparılmışdır. Tədqiqat qrupunun rəhbəri i.f.d. Qalib Toğruludur. Tədqiqatda inkişaf etmiş ölkələrdə dövlət-özəl əməkdaşlığının təcrübələrindən, müxtəlif modellərindən bəhs edilmiş, dövlət-özəl əməkdaşlığının reallaşdırılmasının prinsip, forma və mexanizmləri göstərilmişdir.

Müasir iqtisadiyyatda dövlət-özəl əməkdaşlığının inkişafı və onun ölkənin iqtisadi sisteminin formalaşmasında və rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılmasında oynadığı rolun tədqiq edilməsi həmişə bir çox alim və praktiki üçün diqqət mərkəzində olmuşdur.

Dövlət-özəl əməkdaşlığı. Dünya təcrübəsi

Dövlət-özəl əməkdaşlığı zamanı bir sıra problemlər həll oluna bilər. Belə ki, hər şeydən əvvəl özəl kapitalın, ilk növbədə, daxili investisiyaların dövlət məqsədləri üçün cəlb edilməsinə imkan yaranır, dövlət büdcəsinin yükü azaldılır, dövlət xidmətlərinin keyfiyyəti yüksəlir. Bundan əlavə, dövlət sektoruna inkişafın vacib mərhələsində özəl sektorun fəaliyyətini tənzimləməklə strateji funksiyaların və əsas məsələlərin üzərində diqqətini cəmləşdirməyə imkan yaradılır. Həmçinin regionların sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı fərqlər aradan qaldırılır, özəl təşəbbüsləri və işgüzar fəallığı yüksəltmək yolu ilə gizli iqtisadiyyatın miqyası kiçilir və nəhayət, büdcə vəsaitlərinin istifadəsi zamanı şəffaflığı və hesabatlılığı təmin etmək vasitəsi ilə korrupsiyanın səviyyəsinin aşağı salmaq mümkün olur.

Dünya təcrübəsinin öyrənilməsi göstərir ki, dövlət-özəl sektor əməkdaşlığının istifadə məsətabı və tətbiq sahələri ildən-ilə genişlənir, dövlətlə biznesin əməkdaşlığı üçün yeni formalar meydana gəlir. Dövlət-özəl sektor əməkdaşlığı ölkələrin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsi əməkdaşlıq üçün sektor seçiminə böyük təsir edir.

2012-ci ilin statistikasına əsasən, Böyük yeddi ölkələrində (ABŞ, Böyük Britaniya, Almaniya, İtaliya, Kanada, Fransa, Yaponiya) dövlət bizneslə daha çox səhiyyə sahəsində (615 layihədən 184-ü) əməkdaşlıq edib. Bu siyahıda ikinci yeri təhsil (138 layihə), üçüncü yeri isə avtomobil yolları (92 layihə) tutur. Hər bir Yeddi ölkəsinin bizneslə əməkdaşlıq üçün öz prioritet sahəsi var. Məsələn, ABŞ-da bu prioritet sahə avtomobil yolları (36 layihədən 32-si), Böyük Britaniyada təhsil (352 layihədən 113-ü), Almaniya da təhsil (56 layihədən 24-ü), İtaliya, Kanada və Fransada isə səhiyyədir.

London Beynəlxalq Maliyyə Xidmətinin hesabatına görə, hazırda dünyanın 60-dan çox ölkəsində dövlət-özəl sektor əməkdaşlığına əsaslanan layihələr həyata keçirilir. Təkcə son 20 ildə Avropa

İttifaqında 1400 belə layihə imzalanıb ki, onların da ümumi dəyəri 260 milyard avroya yaxındır. Avropada ictimai infrastrukturun inkişafında dövlətin bizneslə əməkdaşlığının vacibliyini nəzərə alaraq, dövlət-özəl sektor əməkdaşlığını dəstəkləmək məqsədi ilə Avropa Ekspert Mərkəzi yaradılmışdır.

İnkişaf etmiş ölkələrdən fərqli olaraq inkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə əməkdaşlıq üçün prioritet sahələr təhsil və səhiyyə deyil. Bu ölkələrdə sosial- iqtisadi inkişafın aşağı səviyyəsi dövlət-özəl sektor əməkdaşlığı sayəsində cəlb olunan investisiyaların nəqliyyat infrastrukturuna, o cümlədən, avtomobil yollarının, dəmir yollarının, limanların tikintisi və təmirinə yönəlməsini şərtləndirir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə özəl sektor enerji sektorunun, nəqliyyatın, su təchizatının, kanalizasiya sisteminin, telekommunikasiyanın maliyyələşdirilməsinə xüsusi maraq göstərir. Belə ölkələrdə əməkdaşlıq forması kimi konsessiya, hasilatın pay bölgüsü sazişləri və birgə müəssisələr daha çox tətbiq olunur.

Keçmiş SSRİ ölkələrində dövlət-biznes əməkdaşlığı başlanğıc mərhələsindədir. Çünki bu ölkələrdə ötən əsrin 90-cı illərinə qədər özəl sektor olmayıb. Bununla yanaşı, son illər bu ölkələrin bəzilərində bu sahədə yüksəliş hiss olunmaqdadır. Məsələn, Rusiyada hazırda dövlət-özəl sektor əməkdaşlığının müxtəlif formalarında 300-dən artıq layihə həyata keçirilir. Bura Soçidəki olimpiya, Kazandakı Universiada obyektləri daxildir. Qazaxıstanda isə hazırda nəqliyyat, enerji sektorlarında və məktəbəqədər təhsil sahəsində ümumi dəyəri 538 milyon dollar olan 6 konsessiya layihəsi həyata keçirilir. Dövlət-biznes əməkdaşlığının bir uğurlu nümunəsi də yüksək işsizliyin və yoxsulluğun xarakterik olduğu Tacikstanda həyata keçirilir. Bu ölkədə dövlətin bizneslə əməkdaşlığı özəl elektrik stansiyalarının tikintisinə yönəlib.

Dövlət-biznes əməkdaşlığı ilə bağlı təşkilati-hüquqi, məsləhət, ixtisasartırma, nəzarət, monitoring və digər məsələlərin tənzimlənməsi məqsədi ilə ayrıca mərkəz yaradılması təcrübəsindən dünyada geniş istifadə olunur. Dövlət-biznes Əməkdaşlığının İnkişafı Mərkəzlərinin yaradılması 2000-ci illərin əvvəllərinə təsadüf edir. Əvvəlcə Böyük Britaniyada, sonra Cənubi Koreya Respublikasında, daha sonra isə Avstraliyanın Viktoriya ştatında bu tip mərkəzlər yaradılıb. O vaxta qədər oxşar strukturlar bir çox ölkələrdə fəaliyyət göstərüb. Məsələn, Böyük Britaniyada 1992-ci ildə belə bir struktur yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikasında dövlət-biznes əməkdaşlığı. Təhlil və qiymətləndirmə

Azərbaycanın hazırkı şəraiti dövlət-özəl sektor əməkdaşlığını qaçılmaz edir. Bu əməkdaşlıq ictimai əhəmiyyətli layihələrə dövlət tərəfindən özəl sektorun cəlb olunması mexanizmlərinin tətbiqini nəzərdə tutur. Müasir anlamda dövlət-özəl sektor əməkdaşlığı ictimai məzmun daşıyan beynəlxalq, milli və lokal layihələrin həyata keçirilməsi məqsədi ilə dövlət və biznes arasında yaradılmış institusional və təşkilati alyans kimi başa düşülür. Müxtəlif sosial-iqtisadi inkişaf mərhələsində olan ölkələrin təcrübəsinin təhlili göstərir ki, bu tip əməkdaşlıqlar nəqliyyat (avtomobil yolları, dəmir yolları, hava limanları, dəniz limanları, boru nəqliyyatı və sair), sosial infrastruktur (səhiyyə, təhsil, istirahət və turizm), kommunal (su təchizatı, elektrik təchizatı, suyun təmizlənməsi, qaz təchizatı və sair) sektorlarında daha uğurla tətbiq olunur. Həç şübhəsiz ki, ölkəmizdə bu sektorlar içərisində liderlik nəqliyyat infrastrukturuna məxsusdur.

Ölkəmizdə dövlət-özəl sektor əməkdaşlığının bir neçə aspektdən üstünlükləri var: bunlar dövlətə neft gəlirlərinin azaldığı bir şəraitdə investisiya layihələrini özəl sektorun imkanları hesabına reallaşdırmaq, özəl sektorun təcrübə, maliyyə və texnoloji imkanlarından faydalanmaq, layihələrlə bağlı risklərin bir hissəsini özəl sektorla bölüşmək imkanı, təqdim olunan ictimai xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, istehsal və sosial infrastruktur inkişaf etdirmək, investisiya iqlimini yaxşılaşdırmaq və regionları inkişaf etdirmək imkanı verir. Özəl sektor üçün bu üstünlüklər yeni investisiya imkanlarının (bazarlar, gəlirlər) yaranması, kommersiya risklərinin azalması, özəl sektorun potensialının yüksəlməsi, böyük layihələrin idarə edilməsi ilə bağlı təcrübələrin formalaşmasından ibarətdir.

Hal-hazırda ərzaq zəncirinin inkişafında özəl sektorun cəlb edilməsi vacib məsələdir. FAO-nun proqnozlarına əsasən 2050-ci ildə ərzağa tələbat 2006-cı illə müqayisədə 70% artacaqdır. Bu da ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələsini daha da aktual edir. Bu problemin həlli ən vacib

məsələlərdən biridir.

Qarşıda duran mühüm vəzifə ixrac potensialından maksimum dərəcədə faydalanmaqdır. Azərbaycanda kənd təsərrüfatı istehsalının təqribən bütün həcmi özl sektor tərəfindən təmin edilir. Azərbaycanda aqrar sahədə istehsalın əhəmiyyətli artımı sovet dövründən fərqli olaraq, özl sahibkarların səyləri sayəsində əldə olunub. Hazırda özl sektor ölkədə kənd təsərrüfatı istehsalının demək olar ki, 100 faizini təmin edir

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol xəritəsi"ndə dövlət-özl əməkdaşlığının prinsipləri və gələcək strategiyası haqqında ətraflı şərh edilmişdir:

"Azərbaycanda kənd təsərrüfatının sürətli inkişafını təmin etmək üçün dövlət və özl tərəfdaşlığı əsasında maraqlı tərəflərin inteqrasiyası stimullaşdırılmalıdır. Bu baxımdan, kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sektoruna özl investisiyaların cəlb edilməsi və emal müəssisələri ilə kənd təsərrüfatı istehsalı sahələrini özündə birləşdirən kompleks layihələrin həyata keçirilməsi emal sənayesi sahələrinin dəyər zənciri boyunca əlaqəli şəkildə inkişaf etməsinə imkan yaratmaqla sürətli inkişafa təkan verə bilər. Kompleks dövlət-özl tərəfdaşlığının stimullaşdırılması, həmçinin ixrac məhsullarının istehsalının və emalının artırılmasına, idxaldan asılılığın aradan qaldırılmasına və ənənəvi istehsal sahələrinin bərpasına da xidmət etmiş olacaqdır. Azərbaycanda kompleks dövlət-özl tərəfdaşlığının yaradılması 3 dəstək mexanizmi (torpaq, infrastruktur və maliyyələşdirmə) əsasında stimullaşdırılacaqdır". 1.

"Azərbaycan kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi"ndə qeyd olunub ki, dövlət-özl tərəfdaşlığının gücləndirilməsi məqsədilə normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi işləri davam etdiriləcək. Bu normativ hüquqi baza, ilk növbədə, dövlət-özl tərəfdaşlığını rəsmiləşdirən müqavilədən, Azərbaycanda dövlət-özl tərəfdaşlığı üçün uyğun sahələrin siyahısının və başqa müvafiq formaların təsdiq edilməsindən, habelə digər tənzimləyici sənədlərin qəbulundan ibarət olacaqdır. Bundan başqa, dövlət satınalmalarında KOS subyektlərinin minimum iştirak payının müəyyənəşdiriləcək. 2020-ci ilədək KOS subyektlərinin dövlət sifarişlərinin icrasında payı artırılacaq. 2.

Dövlət və özl sektor münasibətləri geniş spektrli bir mövzu olub iqtisadi, sosial, hüquqi, mədəni, siyasi və s. çaraları özündə əks etdirir. Burada dövlətin özl sektora yardımları, qanunvericiliyin formalaşdırılması, maliyyə mənbələrinin təqdim olunması və s. fəaliyyətlər bu münasibəti xarakterizə edə bilər.

Azərbaycanda dövlət-özl sektor əməkdaşlığı ilə bağlı qanunvericilik bazası tam formalaşdırılmayıb. İndiki halda Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1996-cı il 9 fevral tarixli, 437 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) müqavilə əsasında idarəetməyə verilməsi haqqında Əsasnamə"ni, "Dövlət satınalmaları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununu, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsini, "İnvestisiya fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununu və "Xarici investisiyanın qorunması haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununu, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 mart 2006-cı il tarixli "İnvestisiya Fəaliyyətinin Təşviqi üzrə Əlavə Tədbirlər haqqında" Sərəncamını dövlət-biznes işbirliyinin hüquqi bazası hesab etmək olar.

Dövlət və özl münasibətləri yuxarıdan aşağı – yəni, dövlətdən özl sektora, aşağıdan yuxarı – özl sektordan dövlətə və eyni zamanda paralel də ola bilər. Həmçinin dövlət və özl sektor arasındakı dialoq da mühüm məsələlərdən biridir.

Əməkdaşlığın ən mühüm hissəsi iştirakçılar arasında risk və imkanların bölüşdürülməsidir. Yekunda konkret məsələnin həlli daha yüksək səmərəlilik təklif edən partnyora həvalə edilir. Dövlət və özl sektor arasında risk və məsuliyyət bölgüsü layihənin həyata keçirildiyi sferadan asılıdır. İctimai rifahın daha çox əhəmiyyət kəsb etdiyi sahədə xidmətin göstərilməsi ilə bağlı bazar riskləri aşağı, dövlət tənzimlənməsinə tələb isə yüksək olur. Dövlətin funksiyaları layihədəki risk və məsuliyyət bölgüsündən asılıdır. Əgər özl sektor layihə üzrə risklərə görə daha çox məsuliyyət

daşıyarsa, demək dövlətin layihə çərçivəsində görülən işlərə qarışmaq imkanları da azalır, dövlət sadəcə, layihənin icrasına nəzarət edir.

Dövlət layihənin icrasından birbaşa büdcə gəlirləri (vergi və xidmətlərə görə ödəniş şəklində) əldə etməklə yanaşı, dolayı effektlər də qazanır: ölkənin, regionun investisiya cəlbediciliyi artır, konyuktura dirçəlir. İstehlakçılar üçün isə təqdim olunan xidmətlərin əlçatanlığı, qiymətlə keyfiyyətin optimal uyğunluğu, yeni iş yerlərinin yaradılması və əhəlinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsi imkanları ortaya çıxır.

İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzinin (İTM) ekspert qrupu tərəfindən dövlət-özəl əməkdaşlığı haqqında aparılan tədqiqat işində göstərilmişdir ki, dövlət-özəl sektor əməkdaşlığının məqsədi iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafının və əhəlinin rifah halının yüksəlməsinin təmin edilməsi üçün dövlət və özəl sektorun resurslarından səmərəli istifadədir. Bu əməkdaşlıq mexanizmləri sayəsində aşağıdakı problemlər həll olunur:

- Özəl kapitalın, ilk növbədə, daxili investisiyaların dövlət məqsədləri üçün cəlb edilməsinə imkan yaranır;

- Dövlət büdcəsinin yükü azaldılır;

- Dövlət xidmətlərinin keyfiyyəti yüksəlir;

- Dövlət sektoruna inkişafın vacub mərhələsində özəl sektorun fəaliyyətini tənzimləməklə strateji funksiyaların və əsas məsələlərin üzərində diqqətini cəmləşdirməyə imkan yaradılır;

- Regionların sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı fərqlər aradan qaldırılır;

- Özəl təşəbbüsləri və işgüzar fəallığı yüksəltmək yolu ilə gizli iqtisadiyyatın məsəbləri daraldılır;

- Büdcə vəsaitlərinin istifadəsi zamanı şəffaflığı və hesabatlılığı təmin etmək vasitəsi ilə korrupsiyanın səviyyəsinin aşağı salmaq mümkün olur. **3.**

Professor İ. Aliyevin "Aqrar sahənin modernləşdirilməsi və rəqabətqabiliyyətliliyin təmin olunması problemləri" monoqrafiyasında göstərilmişdir ki, "İqtisadi idarəetmə mexanizmi dinamik bir sistem olmalıdır. Bu dinamikliyi isə o bazar münasibətləri sistemində qazana bilər." **4.**

Həqiqətən də dövlət-özəl əməkdaşlığı bazar iqtisadiyyatının verdiyi dinamikliyin nəticəsidir. Sahibkarlar artıq mövcud problemlərin həllində iştirak edir. Bu baxımdan yaradılmış mexanizmlər (Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu, Apelyasiya Şurası, Biznes Tədris Mərkəzləri və s.) dövlət-sahibkar münasibətlərinin sivil müstəvidə inkişafında əhəmiyyətli rol oynamaqdadır.

Dövlət-biznes əməkdaşlığı üçün özəl partnyorun seçilməsi adətən müsabiqə yolu ilə, 2 mərhələdən ibarət tender vasitəsi ilə seçilir. Birinci mərhələ ilkin seçim (ərizəçinin qoyulan tələblərə uyğunluğunun yoxlanılması), ikinci mərhələ isə təkliflərin dəyərləndirilməsi yolu ilə tenderin qalibinin seçilməsi adlanır. Qiymətləndirmə 2 mərhələdə aparılır. Birinci mərhələdə tender komissiyası təkliflərin tender sənədlərində müəyyən olunmuş layihə üzrə minimum tələblərə cavab verib-verməməsini qiymətləndirir. İkinci mərhələdə isə tender sənədlərinə uyğun olaraq birinci mərhələni keçmiş təkliflərin sosial və maliyyə-iqtisadi kriteriyalara uyğunluğu yoxlanılır.

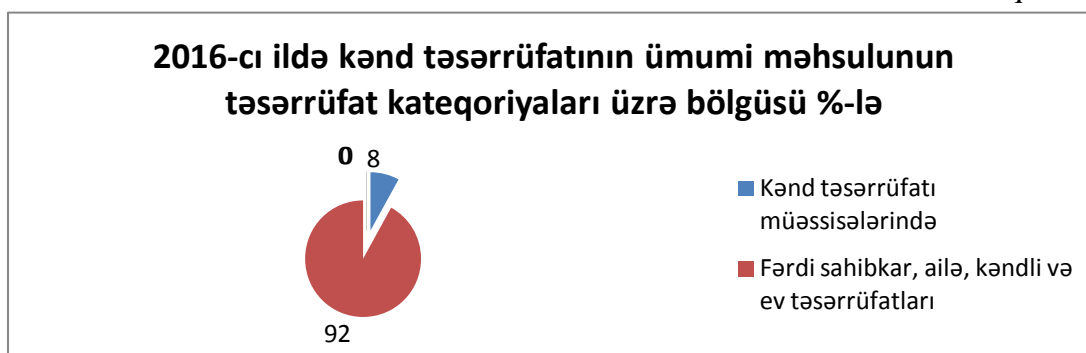
İqtisadiyyat Nazirliyinin nəzdində dövlət-biznes əməkdaşlığı layihələrinin idarə olunması, biznes partnyorun seçilməsi, normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi, məsləhət və digər funksiyaları həyata keçirən Dövlət-Biznes Əməkdaşlığının İnkişafı Mərkəzi yaradılması səmərəli olardı. Bu əməkdaşlıqla bağlı təşkilati-hüquqi, məsləhət, ixtisasartırma, nəzarət, monitorinq və digər məsələlərin tənzimlənməsi məqsədi ilə ayrıca mərkəz yaradılması təcrübəsindən dünyada geniş istifadə olunur. Dövlət-biznes Əməkdaşlığının İnkişafı Mərkəzlərinin yaradılması 2000-ci illərin əvvəllərinə təsadüf edir. Əvvəlcə Böyük Britaniyada, sonra Cənubi Koreya Respublikasında, daha sonra isə Avstraliyanın Viktoriya ştatında bu tip mərkəzlər yaradılıb. O vaxta qədər oxşar strukturlar bir çox ölkələrdə fəaliyyət göstərirdi. Məsələn, elə Böyük Britaniyanın özündə 1992-ci ildə belə bir struktur yaradılıb. Belə mərkəzlər adətən, beynəlxalq investisiya banklarında, hüquq firmalarında çalışan investisiya üzrə yüksək ixtisaslı bankirləri, hüquqşünasları işə cəlb edə bilirlər. Ona görə də dövlət üçün ən yaxşı nəticəni təmin etməyi bacarırlar.

Müstəqillik illərində Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafını rəsmi dövlət mənbələri əsasən 2 mərhələyə ayırırlar: 2002-ci ilə qədərki və 2002-ci ildən sonrakı mərhələ. 2002-ci ilə qədər

iqtisadiyyatın sabitləşdirilməsi, strukturların formalaşdırılması həyata keçirilib, sonrakı mərhələdə isə çoxsaylı dövlət proqramları, xüsusilə, “Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər) qəbul olunub, qanunvericilik təkmilləşdirilib. Ölkədə sahibkarlığın davamlı inkişafının təmin edilməsi, bu məqsədlə dövlətlə sahibkarlar arasında tərəfdaşlığın institusional təşkili həyata keçirilib. İnstitusional mexanizmlər kimi Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Apelyasiya Şurası, Biznes Tədris Mərkəzləri və s. göstərilir.

Artıq kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında özəl sektor aparıcı rol oynayır.

Diaqram 1

Mənbə: DSK-nin 2017-ci il məlumatı

Diaqram 1-dən də göründüyü kimi 2016-cı ildə kənd təsərrüfatı məhsullarının 92%-i özəl sektorun üzərinə düşmüşdü.

Qeyd etdiyimiz kimi 1991-ci ildə Sovetlər İttifaqının dağılmasından və Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsindən sonra qarşıda duran həlli vacib məsələlərdən biri də torpaq islahatlarının aparılması idi. Sovetlər İttifaqında mövcud olan asılı iqtisadiyyat sisteminin dağılması digər respublikalar kimi Azərbaycanı da ağır iqtisadi böhrana saldı. Respublikanı bu böhrandan çıxarmanın yeganə və düzgün yolu ölkə iqtisadiyyatını qısa bir müddətə yeni iqtisadi əsaslarla bərpa etmək idi ki, bunun da həyata keçirilməsi üçün ilk növbədə torpaq islahatları aparılmalı idi. 1993-cü ildən torpaqların özəlləşdirilməsi prosesi başladı və tezliklə uğurla başa çatdırıldı və aqrar sahədə yeni dövlət-özəl münasibətlərinin formalaşması üçün real şərait yaradıldı.

Artıq ölkəmizdə 869 268 ailəyə torpaq payı verilib. Bu isə 3 442 778 subyekt deməkdir. Torpaq islahatları nəticəsində torpaq üzərində üç mülkiyyət forması dövlət, bələdiyyə və xüsusi mülkiyyət müəyyənənəşib.

Dövlət-özəl əməkdaşlığı nümunə kimi “Aqrolizing” ASC yaradılmış və onun tərəfindən gətirilən texnikalar əlverişli şərtlərlə sahibkarlara satılır və ya icarəyə verilir. Bundan əlavə, aqrar sahədə istehsalçı marağını artırmaq məqsədilə gübrələr və yanacaq da son dərəcə əlverişli şərtlər əsasında paylanılır. Ən başlıcası isə, uzun illərdir ki, fermerlər torpaq vergisi istisna olmaqla bütün digər vergilərdən azaddırlar.

Azərbaycan respublikası İqtisadiyyat nazirliyinin Sahibkarlığa Kömək Milli fondu dövlət-özəl əməkdaşlığının ən bariz nümunələrindən biridir. Fond sahibkarlara güzəştli kredit verir və nəticədə sahibkarlar ölkədə müasir texnologiyaların tətbiqinə əsaslanan istehsal, emal, infrastruktur sahələrini qura bilirlər. Bu da öz növbəsində sahibkarlıq mühitinin canlanmasına, istehsalın daha səmərəli olmasına imkan verir.

Azərbaycan İnvestisiya Şirkətinin (AİŞ) fəaliyyətinin məqsədi ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sahələrində fəaliyyət göstərən səhmdar cəmiyyətlərin və digər kommersiya təşkilatlarının nizamnamə kapitalındakı iştirak payını, o cümlədən səhmlərini almaqla müddətli investisiya qoyuluşunun həyata keçirməkdir.

Kənd təsərrüfatı sektoru üzrə “Azərtoxum MMC” toxumçuluq sistemi, Ağstafa rayonunda aqrotekniki xidmətləri kompleks şəkildə həyata keçirəcək “Ağstafa Aqroservis” MMC yaradılıb,

Dəvəçi Broylar ASC-nin istehsal gücü artırılıb. AİŞ qida, logistika və maliyyə sektorunda da layihələr həyata keçirib.

Bununla belə aqrar sektorda görülən işlər o qədər də qənaətbəxş deyil, istifadə olunmamış potensial daha çoxdur. Belə ki, Dövlət Statistika komitəsinin 2017-ci il məlumatlarından aydın olur ki, 2016-cı ildə ölkə üzrə ÜDM-in 5,6%-i yəni 3,38 milyard manatı kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılığın payına düşür. Ölkə əhalisinin 47 %-i yəni 4611,0 min nəfəri kənd əhalisidir ki, bu hesabla ÜDM kənd əhalisinin bir nəfərinə 733 manat düşür. Bu rəqəm isə həddindən artıq azdır.

Dövlət-özəl əməkdaşlığının əhəmiyyəti çox böyükdür, belə ki, özəl sektor üçün yeni investisiya imkanlarının (bazarlar, gəlirlər) yaranması, kommersiya risklərinin azalması, özəl sektorun potensialının yüksəlməsi, böyük layihələrin idarə edilməsi ilə bağlı təcrübələrin formalaşması kimi amilləri qeyd etmək olar.

NƏTİCƏ

Bütün bunları nəzərə alaraq müəyyən nəticələrə gəlməklə aşağıdakı təklifləri vermək olar.

-Dövlət-biznes əməkdaşlığı ilə bağlı normativ-hüquqi bazası formalaşdırılmalıdır. Bu normativ-hüquqi baza ilk növbədə, “Dövlət-özəl əməkdaşlığı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunundan, tenderlərin keçirilməsi qaydalarından, dövlət-biznes əməkdaşlığını rəsmiləşdirən müqavilə, və digər tənzimləyici sənədlərin qəbulundan ibarət olmalıdır.

- Aqrar sektorda dövlət-özəl əməkdaşlığının təşviq olunması, sahibkarların təşkilatlanması işinin təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə sahəvi və regional sahibkarlar birlik və assosiasiyalarının yaradılması istiqamətində İqtisadiyyat Nazirliyinin xətt ilə maarifləndirici tədbirlər həyata keçirilməsi məqsədəuyğun olardı.

-Yaxşı olardı ki, Nazirlər Kabineti aqrar sektorda dövlət-özəl əməkdaşlığı üçün prioritet sahələrin siyahısını hazırlasın, eyni zamanda, dövlət-biznes əməkdaşlığının tətbiq oluna biləcəyi və bilməyəcəyi sferaları müəyyənləşdirsin.

- Dövlət-özəl əməkdaşlığı layihələrinin idarə olunması ilə bağlı peşəkar kadrlar hazırlanmalı, əməkdaşlığa cəlb olunan özəl şirkətlərin şəffaflıq prinsipləri əsasında seçilməsini təmin etmək üçün vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin prosesdə iştirakına şərait yaradılmalıdır.

- Bildiyimiz kimi “Aqrolizinq” ASC-nin bütün rayonlarda kənd təsərrüfatına xidmət filialları mövcuddur. Ona görə də bu cür xidmət filiallarında qiymətlər mərkəzdən diqtə olunur və demək olar ki, bütün ölkə üçün eyni olur ki, bu da müxtəlif iqtisadi rayonlarda effekt vermir. Eyni zamanda müxtəlif neqativ hallara, korrupsiyaya rast gəlmək də olur. Yaxşı olardı ki, bu filiallar tender vasitəsilə biznes strukturlarının idarəetməsinə verildirdi. Təbii ki, bu zaman xidmətlərin keyfiyyəti artar, qiymətlər sərbəstləşər və reallığı əks etdirərdi.

-Aqrar sahədə dövlət-özəl əməkdaşlığının inkişafı üçün ölkənin ÜTT-yə qəbulu sürətlənməli və tezliklə dünya ticarətinin 98%-nin reallaşdığı, dünyanın 160-dan çox dövlətin üzv olduğu və yararlandığı bu təşkilatdan yararlanmalıyıq. Artıq demək olar ki, bütün postsovet ölkələri bu təşkilatın üzvüdürlər və yararlanırlar. Azərbaycanın ÜTT-yə daxil olması olduqca vacibdir, çünki daxili bazarda müəyyən sabillik yaranar, məhsul bolluğu yaranar, məmur inhisarçılığının və monopoliyanın müəyyən qədər qarşısı alınar. ÜTT-yə daxilolma ölkə ticarətini, iqtisadiyyatının tamamilə liberallaşmasına gətirib çıxara bilər. ÜTT-nin əsas məqsədi beynəlxalq ticarətin maksimum dərəcədə liberallaşdırılması və onun möhkəm əsaslarının yaradılması, bununla da iqtisadi inkişafın artırılması və insanların həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasıdır.

Çox təəssüf ki, ÜTT-yə daxilolmanın qarşısını alan əsas səbəb bürokratiya, məmur sahibkarlığı, oliqarxiya və korrupsiyadır.

- Nəhayət dövlət-özəl əməkdaşlığına böyük ziyan vuran və ölkənin ən əsas problemlərindən biri olan inhisarçılıq və ya oliqarxiyadır, yəni yüksək çinli məmurların sahibkarlıqla məşğul olmalarıdır. Antiinhisar qanununun real həyatda tətbiqi güclənməli, oliqarxiyaya söykənən sahibkarlığın sözdə deyil əməldə qarşısı alınmalıdır. Əgər ölkədə monopoliya azarından qurtulmasaq, dövlət-özəl əməkdaşlığından danışmağa dəyməz.

Hazırkı şərait dövlət-özəl sektor əməkdaşlığını qaçılmaz edir. Bu əməkdaşlıq ictimai əhəmiyyətli

layihələrə dövlət tərəfindən özəl sektorun cəlb olunması mexanizmlərinin tətbiqini nəzərdə tutur.

ƏDƏBİYYAT SIYAHISI:

1. "Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol xəritəsi" www.prezident.az. 7.2.4. Prioritet 2.4. 2016-cı il
2. "Azərbaycan kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi" 2016-cı il www.prezident.az. 7.1.3. Prioritet 1.3. Tədbir 1.3.2.
3. "Azərbaycan Respublikasında Dövlət-Biznes Əməkdaşlığı İmkanları" İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi (İTM) Sahibkarlığın və Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondu (SBİİYF) mərkəzi tədqiqat işi i.f.d. Qalib Toğrul 2014-cü il [dovlet-biznes_emekdashliq.pdf](#) 2014. 3-cü fəsil
4. I.Aliyev, İ.Soltanlı "Aqrar sahənin modernləşməsi və rəqabət qabiliyyətliliyinin təmin olunması problemləri" Bakı "Avropa" nəşriyyatı 2017

Sadiqov Y.M. , Ph.D

Institute of Economics of ANAS

Place and role of government in public-private partnership development in the agricultural sector

Resume

Purpose of the research: The article analyzes the situation in the field of public-private partnership in the country and reveals the problems in this area, and substantiates the proposals to eliminate current problems in this field.

Method of the research: Statistical and analytical analysis, observation, comparison.

Findings: The importance of public-private partnership for the economy is shown, specific proposals for the development of this sector are made.

Key words: public-private partnership, road map, non-oil sector, the public-private dialogue, transparency, domestic investment, private initiative

Садыгов Ю.М. к.э.н.

Институт Экономики НАНА

Место и роль государства в развитии частно-государственного партнерства в аграрной сфере

Резюме

Цель исследования: В статье исследована мировая практика в сфере частно-государственного партнерства, проанализирована нынешняя ситуация в стране и проблемы в этой сфере, выдвинуты предложения в направлении устранения выявленных проблем.

Методология исследования: наблюдение, сравнение, статистический анализ.

Результаты исследования: Показано значение частно-государственного партнерства для экономики страны, выдвинуты конкретные предложения для развития этой сферы.

Ключевые слова: частно-государственное партнерство, дорожная карта, ненефтяной сектор, диалог между государством и частным сектором, внутренние инвестиции, частная инициатива, прозрачность

Daxil olub: 17.07.2019